A MAGYAROK ŐSI NEVE KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOSNÁL.

Konstantinos Porphyrogennetos De administrando imperio című munkájának azon részei közül, melyek a magyarokról szólanak, egyikkel se foglalkodtak annyian, s egyiket se magyarázták annyiféleképen, mint a Σαβαρτοιάσφαλοι elnevezést, mely kétszer fordul elő az említett munkában, mind a két ízben a 38. fejezetben. Az első helyen ezt mondja Konstantinos: «Nem mondattak akkoriban» (a mikor t. i. Lebediában voltak) «Turkoknak» (Konst. ugyanis valamint a többi 10. századbeli byzantiumi írók is a magyarokat mindig határozottan Turk néven emlegetik), «hanem valamelyes okból Sabartoiasphaloinak neveztettek» (οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σαβαρτοιάσφαλοι ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο). A második helyen — huszonkét sorral alább — elbeszéli, hogy a magyarok Lebediában a Besenyők által megveretvén, két részre oszlottak: «az egyik rész kelet felé Persia táján telepedett le, mely még most» (t. i. Konst. idejében) «is a Turkoknak régi neve szerint Sabartoiasphaloinak neveztetik» (καὶ τὸ μὲν ἓν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατῴκησεν, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καλοῦνται Σαβαρτοιάσφαλοι), míg a másik rész nyugotra Etelközbe vándorolt.

Midőn a következőkben én is megkisérlem a kérdéses elnevezés megmagyarázását, nem tartván szükségesnek külön-külön foglalkodni az e kérdésre vonatkozó összes nézetekkel, egyszerűen utalok Szabó Károly «Biborban született Konstantin császár munkái magyar történeti szempontból» című akadémiai székfoglalójának (Magyar Akadémiai Értesitő, első kötet, 1860) 109—112 lapjaira, melyeken előzőinek az említett kérdésre vonatkozó nézeteit ismerteti, és megjegyzem, hogy azt legújabban gróf Kuun Géza (Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima, vol. I.) és Munkácsi Bernát (A magyar fém-

nevek őstörténelmi vallomásai, Ethnogr. V., és Az ugor népnevezet eredete, ugyanott VI.) tárgyalták.

Csak curiosumként említek föl néhány magyarázatot, melyeknek alapját a középkori görög íróknál nagyon is helytelenül alkalmazott erasmusi kiejtés képezi. Így pl. Pázmándy Sámuel szerint a Σαβαρτοιάσφαλοι annyi mint «Szabartosfalviak», míg Keresztúri József a «szabad csoportos felek» kifejezésből alakultnak tekinti, és Bartal György «szabados felek»-nek magyarázza. Helyes úton járnak azok, kik e szóban *több szónak tévedésből való egybeírására* gondolnak. Így pl. Fessler szerint Konst. talán ezt írta: Σάβαρ τοὐτέστι ἄσφαλοι (Sabar vagyis az állhatatosak, vitézek). Dankovszky a Σαβαρτοιάσφαλοι első részében a byzantiumi írók által már az 5-ik századtól fogva emlegetett szabér vagy szabir nevet ismeri föl, s azt a magyar «závár» főnévvel vagy «závárt», szerinte ma összehúzva «zárt» melléknévvel azonosítván s a görög ἀσφαλής (tutus, munitus) szó által magyarázottnak vélvén, azt hiszi, hogy az eredeti szöveg ezen a helyen az értelmetlen másolók által meg van rontva, s a helyes Σάβαρ ἦτοι ἄσφαλοι (závárt, zárt azaz biztosak) olvasás visszaállítandó. Ugyanerre az olvasási módra gondol Munkácsi Bernát is. Fessler és Dankovszky szövegjavításaira még visszatérek alantabb, de Dankovszkynak a «závárt»-tal való etymologizálására nézve már most oda nyilatkozom, hogy az puszta szójáték, mert a «závár» mint szláv eredetű szó nem lehet régies, nyilt alakja a magyar eredetű «zár» főnévnek, s így szétfoszlik az a hiedelem is, hogy a «zárt» melléknévnek lett volna egy «závárt»-nak hangzó, régies, nyilt alakja. Merésznek tartom gróf Kuun Gézának különben nagy tudományossággal vitatott nézetét is. Szerinte t. i. a Σαβαρτοιάσφαλοι a Sabar és Asfal nevekből van összetéve, mely utóbbi a Basal-nak romlott alakja, és a Basal nevü nép azonos a Strabo által említett Βασίλειοι vagy Οὖργοι-vel és a Herodotosnál előforduló Σκύθαι βασιλήιοι-vel. Továbbá szerinte azért kapták a magyarok a Σαβαρτοιάσφαλοι nevezetet, mivel a Kaukazus alján szoros összeköttetésben voltak a Sabarokkal és Basalokkal, és a kelet felé, Persia tájára visszatelepedő magyarok is azért tartották meg ezt a nevet, mivel visszatértek ama testvéreikhez, kik a Sabarokkal és Basalokkal együtt az ős hazában maradtak.

Első pillantásra kétségtelen, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι két részből áll — az egyik a Σάβαρτοι, a másik az ἄσφαλοι — és hogy mind

a két rész többes nominativusi alak, az egyik egy idegen szóé, a másik az ógörög ἀσφαλής-nek megfelelő, Konst. korabeli ἄσφαλος köznyelvi melléknévé. E szerint a Σαβαρτοιάσφαλοι olyan összetett szó, melynek első alkotó része idegen, a második görög szó, tehát már ezért — t. i. a benne előforduló görög résznél fogva — is képtelenség, hogy az egész a magyarok elnevezése lett volna, vagyis hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι csakugyan egy szót képezne Konstantinosnál. De a görög szóösszetétel módjára való tekintet is igazolja imént kifejezett feltevésemet, mert jóllehet Konst. idegen és (mint fentebb az ἄσφαλος használatánál láttuk) köznyelvi szavakat is használva nem ragaszkodik oly mereven az ógörög nyelvhez mint a többi byzantiumi írók: az mégsem tehető fel róla, hogy a görög nyelv szelleme ellenére csinált volna két többes nominativusból egy képtelen összetételt, mint a minő a Σαβαρτοι-άσφαλοι, melynek mint összetételnek Σαβαρτ-άσφαλοι-nak kellene hangoznia, m. pl. ἱππ-αγωγοί (és nem ἱπποι-αγωγοί) vagy ἵππ-αρχοι (és nem ἱπποί-αρχοι). Továbbá figyelembe veendő az is, hogy Konstantinos az idegen elnevezéseket meg szokta magyarázni. Így pl. ugyancsak a 38. fejezetben magyarázza a Κάγγαρ nevet, azt mondva, hogy a Besenyők előbb Kangarnak neveztettek, s hogy a Kangar név náluk a nemesség és vitézség elnevezésére használtatott (τοῦτο γὰρ τὸ Κάγγαρ ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρίᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς); továbbá a 42-ik fejezetben azt írja, hogy Σάρκελ városának neve a Kazaroknál fehér vendégfogadót jelent (ἑρμηνεύεται δὲ παρὰ αὐτοῖς τὸ Σάρκελ ἄσπρον ὁσπίτιον). Ha tehát épen a szerfölött gyanús Σαβαρτοιάσφαλοι-nál nem találunk magyarázatot, nem helyes-e, ha azt magában az illető szóban keressük?

Mindezeket megfontolva, úgy hiszem, kétségtelennek mondható, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι meggondolatlan szóösszeírás útján keletkezett. De miből van összeírva? Arra nem igen gondolhatunk, hogy egyszerüen a Σάβαρτοι és ἄσφαλοι szavak irattak egybe, mert így nem volna az illető mondatnak kellő értelme (ἀλλὰ Σάβαρτοι ἄσφαλοι ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο és καλοῦνται Σάβαρτοι ἄσφαλοι), melyet csak úgy magyarázhatnánk bele bizonyos erőszakoskodással, ha a Σάβαρτοι és ἄσφαλοι közé mind a két helyen vesszőt tennénk, s ezzel az asyndeton constructióval az ἄσφαλοι-t a kivánt magyarázó viszonyba hoznók a Σάβαρτοι-val, adván a két hely a következő értelmet: «Sabartoknak, állhatatosaknak neveztettek (neveztetnek)». Annyi azonban tagadhatatlan, hogy ez az összeirási

hypothesis több valószínüséggel bír, mint a Dankovszky- vagy épen Fessler-féle, hogy t. i. a másoló kétszer egymásután ugyanolyan módon írta volna hibásan Σαβαρτοιάσφαλοι-nek az ezen szónál egy szótaggal hosszabb Σάβαρ ἤτοι ἄσφαλοι-t, vagy épen a két szótaggal hosszabb és egészen másként hangzó Σάβαρ τοὐτέστι ἄσφαλοι-t.

Eddigi fejtegetésemből kiviláglik, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι két külön szónak, egy idegennek és egy görögnek veendő, és hogy a görög szó az idegen szó értelmének magyarázására szolgál, mely magyarázó viszony azonban csak bizonyos erőszakosság révén áll elő a két szó közé helyezett vessző segélyével. Azt hiszem, hogy ezt az erőszakosságot elenyésztethetem, ha szem előtt tartom, hogy a 10-ik század derekán író Konstantinost nem mint magyarázói teszik, az erasmusi, hanem az újgörög kiejtés alapján kell értelmezni. Nekem ugyanis az a meggyőződésem, hogy Konst. ezt írta, illetőleg *dictálta* mind a két helyen: *Σάβαρτ ἤ ἄσφαλοι* (olv. Savart i asphali) . . . . ἐπωνομάζοντο (illetőleg καλοῦνται), t. i. «Savartnak vagyis (azaz) állhatatosoknak neveztettek» (illetőleg: «neveztetnek»), a miből azután a másoló — az η-nak meg οι-nak egyaránt i hangja lévén — mind a két ízben az előbbivel tökéletesen azonos hangzású Σαβαρτοιάσφαλοι-t (olv. Savartiasphali) csinált. Konst. sokszor, de nem mindig látja el az idegen neveket egyes vagy többes számú görög végződésekkel, mint azt föntebb az egyes szám formájával bíró Κάγγαρ (nem Κάγγαροι) és Σάρκελ (nem Σάρκελον) szavaknál láttuk, s így görög végződés nélkül írta az egyes számunak mutatkozó Σάβαρτ nevet is, mely mellett a többes számú melléknév (ἄσφαλοι) és a két többes számú állítmány (ἐωνομάζοντο és καλοῦνται) se adhatnak kételkedésre alkalmat, a mennyiben mind a két helyen kettős nominativusi constructio lévén, a melléknév és a két ige számra nézve az alanyi nominativussal egyeznek, a mint ezt a Κάγγαρ szónál is látjuk a 38-ik fejezet ezen részében: οἱ δὲ Πατζινακῖται οἱ πρότερον Κάγγαρ ἐπονομαζόμενοι. Szakasztott ilyen szerkezetet mutat az én szövegjavításom is: οὐκ ἐλέγοντο . . . Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σάβαρτ ἤ ἄσφαλοι . . . . ἐπωνομάζοντο és οἳ . . . καλοῦνται Σάβαρτ ἤ ἄσφαλοι. Az ily módon nyert Σάβαρτ név véleményem szerint nem egyéb mint a Herodotos (3, 94; 7, 79) és számos byzantiumi író által említett Σάσπειρες, Σάπειρες, Σάβιρες (Σάβειρες), Σαβίνωρες szittya-hun népnévnek Konstantinusnál előforduló formája. Lehet-e akár a Σάβαρτ-nak akár a vele azonosnak tekintendő,

imént felsorolt többi formának ἄσφαλος-féle értelmet adnunk, oly kérdés, melyre a nyelvtudomány eddigelé feleletet nem adhat. De hiszen az nagyon mellékes kérdés, hogy mit jelenthetett a Σάβαρτ név. Konst. előadásából arra kell következtetnünk, hogy ő a Σάβαρτ ἄσφαλος értelmében adott magyarázatát nem magyaroktól, hanem idegenektől, talán a magyarokkal akkoriban szoros összeköttetésben élt kazaroktól hallhatta, és hogy maga se fogadta valami nagy bizalommal ezt a problematikus magyarázatot, azért jegyzi meg, hogy «valami okból» (ἔκ τινος αἰτίας) neveztettek úgy a magyarok.

Fejtegetésemnek végeredménye tehát: 1. hogy Σαβαρτοι-άσφαλοι helyett irandó Σάβαρτ ἤ ἄσφαλοι; 2. hogy Konstantinosnak az ἄσφαλοι szóval való, odavetett magyarázata semmi különös figyelmet nem érdemel; 3. hogy Σάβαρτ a Σάβιρ (Σάβειρ), Σαβίνωρ, Σάπειρ, Σάσπειρ szittya-hun népnévnek egyik további formája.

Pecz Vilmos.

TERENTIUS ÉS A RÓMAI VÍGJÁTÉK.

(Vége.)

Az álarcz használása a görög szinpad leglényegesebb követelményei közé tartozott, sőt egyenesen összefüggött az új-komédia állandó jellemeivel, úgy, hogy a költő darabja kivánalma szerint pl. nyolcz aggastyán és 7 rabszolga álarcz közül szabadon választhatott. Ezek az álarczok olyan szerkezetűek voltak, hogy a hang hatályosságát jelentékenyen fokozták, a mi a régiek szinházainak óriási méreteinél fogva főfontosságú dolog volt. Annyival szükségesebbek voltak pedig ezek, mert nőnek nem volt szabad a szinpadra lépni, s így a női szerepeket is férfiak játszották. Az arczvonások és a szem finomabb játéka ez által természetesen elveszett, de mivel a darabokat nappal és a nézőknek oly roppant tömege előtt adták volt elő, a mimikának e körülménynél fogva kevés becset tulajdonítottak. Az álarcz a rómaiak előtt sem volt teljesen ismeretlen, sőt műkedvelő előadásokon átalában használatban is volt: de a nyilvános szinpad egész Terentius idejéig nélkülözni volt kénytelen. Ez a hiány annyival érzékenyebb volt, mert a szinpad felállításakor más tekintetben sem fordítottak semmi gondot az akusztika követelményeire, az a közönség meg, mely a római